

УДК 343.13:341.232.2

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**Касьяненко Д.І., Герасимова Г.В.**Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті надано визначення поняття міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Висвітлені особливості інституту міжнародної правової допомоги під час кримінального провадження, процесу видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, перейняття кримінального провадження. Зазначено правове підґрунтя регулювання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Наведений порівняльний аналіз деяких положень Кримінального процесуального кодексу України з нормами відповідних міжнародно-правових актів, що регулюють міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні. Пропонуються шляхи вирішення проблемних питань, пов'язаних з міжнародним співробітництвом у кримінальному провадженні.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, міжнародна правова допомога, екстрадиція, екстрадиційний арешт, перейняття кримінального провадження.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального права посилюється роль міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, яке позитивно впливає на розвиток і взаємодію держав у боротьбі зі злочинністю. Разом з тим є і негативні аспекти, що проявляються у поширенні злочинності у тих сферах, де раніше це не спостерігалось. Зокрема, відбувається збільшення економічної злочинності, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, шахрайство з фінансовими ресурсами. Якщо злочини вчиняють громадяни країни за її межами або іноземні громадяни та особи без громадянства здійснюють злочинні діяння на території держави перебування, то це викликає необхідність з взаємодії з правоохоронними органами іноземних держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні присвячені наукові роботи Ю.П. Аленіна, А.Г. Веніамінова, О.Г. Виноградової, В.М. Волженкіної, Т.С. Гавриш, В.П. Зиміна, І.М. Зубова, В.В. Зуєва, І.В. Лукашук, М.І. Пашковського, В.В. Сердюка, М.І. Смирнова, Ю.Б. Стринатка, О.М. Толочка та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У національному кримінальному процесуальному законодавстві досі залишається не чітко та не в повному обсязі врегульовано питання міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, взаємодії з компетентними органами іноземних держав у ході розслідування злочинів. Нагальною проблемою є здійснення теоретичної та практичної оцінки і розробки ефективних механізмів реалізації міжнародно-правових договорів у сфері міжнародного співробітництва.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз проблемних питань, пов'язаних з міжнародним співробітництвом у кримінальному провадженні, та встановлення перспектив подальшого розвитку такого співробітництва для надання міжнародної правової допомоги, взаємодії з компетентними органами іноземних держав під час розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Правова допомога під час кримінального провадження є од-

нією з форм міжнародного співробітництва і його пріоритетним напрямком. Цілями міжнародного співробітництва є забезпечення законних прав і інтересів громадян і юридичних осіб, сприяння ефективному відправленню правосуддя, боротьба зі злочинністю. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства можна визначити як взаємодію слідчого, прокурора і суду відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства у порядку і на умовах, передбачених міжнародними договорами України або на основі взаємності, погоджену з компетентними органами і посадовими особами іноземних держав або міжнародних організацій [7, с. 188].

У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) питання регулювання міжнародного співробітництва унормовані розділом IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», в якому отримала свою кодифікацію досить складна та мало знайома широкому колу вчених та практиків сфера процесуальної діяльності, яка, до речі, функціонує на стику декількох галузей права: кримінального, кримінального процесуального та міжнародного. Адже все частіше у ході досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень національні уповноважені органи однієї країни запитують допомогу в іншій щодо надання, зокрема, речових доказів, забезпечення показань експертів та свідків, здійснення екстрадиції обвинувачених або видачі засуджених [1, с. 724].

Відповідно до ч. 1 ст. 542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального провадження, передачі засуджених осіб та виконання вироків. Міжнародним договором України можуть бути передбачені інші, ніж у Кодексі, форми співробітництва під час кримінального провадження. До уповноважених (центральных) органів в Україні відповідно до ст. 545 КПК України відносяться: Генеральна прокуратура України та Міністерство юстиції України.

У випадках, коли обвинувачений чи засуджений у кримінальному провадженні, розпочатому на території однієї держави, переховується на території іншої держави або, коли свідки чи інші учасники кримінального судочинства, чи певні документи, що мають значення для справи, знаходяться не на території держави, на якій розслідується або розглядається кримінальне провадження з метою виконання завдань кримінального провадження, держави звертаються одна до одної за допомогою про розшук обвинуваченого або підозрюваного, його затримання або взяття під варту, а також про його видачу з метою залучення до кримінальної відповідальності та про вчинення слідчих чи інших процесуальних дій, без яких неможливі досудове розслідування, судовий розгляд або виконання вироку суду [4, с. 57].

Правовою основою міжнародного співробітництва українських правоохоронних органів з відповідними органами іноземних держав є ратифіковані Верховною Радою України конвенції Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, рішення Ради глав держав і Ради глав урядів СНД, міжнародні багатосторонні і двосторонні договори держави, угоди і рішення таких органів координації взаємодії з партнерами із СНД як Рада міністрів внутрішніх справ, Рада керівників органів безпеки та спеціальних служб та інші, а також договори та угоди міжвідомчого характеру. Міжнародне співробітництво у сфері кримінального судочинства без національного законодавства здійснюватися не може, адже воно є його підґрунтям та рушійною силою [8, с. 218–219].

У міжнародному співробітництві під час кримінального провадження беруть участь такі суб'єкти як запитуюча сторона, запитувана сторона та компетентний орган. У практичній діяльності доволі часто виникають випадки, коли у сфері правовідносин щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження беруть участь дипломатичні представництва або консульські установи. Зокрема, консульські установи або дипломатичні представництва інших держав в Україні мають право одержувати на добровільній основі пояснення, речі, документи від громадян держави, яку вони представляють, а також вручати документи таким особам. У такому разі обов'язково слід враховувати положення відповідних міжнародних договорів, зокрема, Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. та Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. [1, с. 728–729].

Аналіз літературних джерел та нормативно-правових актів із питань співробітництва держав дозволяє виділити такі основні напрямки вказаної діяльності: співробітництво з питань криміналізації окремих протиправних діянь міжнародних та транснаціональних злочинів; з питань створення та функціонування міжнародних судових органів з юрисдикцією щодо міжнародних злочинів; співробітництво у ході кримінального провадження між державами; щодо попередження кримінальних правопорушень; співробітництво у пенітенціарній сфері [6, с. 115].

Окремою формою міжнародного співробітництва є надання міжнародної правової допомоги, під час якої можуть виникати проблеми з вико-

нанням запитів іноземної держави на проведення певних слідчих (розшукових) дій, зокрема, общуку. Відповідно до ст. 561 КПК України на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені цим Кодексом або міжнародним договором. Якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому цим Кодексом, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає. Підставою для вирішення питання щодо надання такого дозволу є матеріали звернення компетентного органу іноземної держави (ч. 1 ст. 562 КПК України). Частиною 2 ст. 562 КПК України передбачено, що у разі якщо при зверненні за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або суду, така процесуальна дія може запитуватися лише після надання відповідного дозволу прокурором або судом у порядку, встановленому цим Кодексом. При цьому належно засвідчена копія такого дозволу долучається до матеріалів запиту. Згідно з ч. 2 ст. 234 КПК України обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням, до якого мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Виникає питання, яким чином ця вимога закону може бути дотримана, оскільки кримінальне провадження може бути розпочате лише у випадках, передбачених ч. 1 ст. 214 КПК України. У цьому зв'язку вважаємо необхідним внести відповідні зміни до чинного законодавства.

Статтею 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах передбачено, що у допомозі може бути відмовлено, якщо прохання про надання допомоги стосується правопорушення, яке, на думку запитованої Сторони, є політичним правопорушенням, правопорушенням, пов'язаним з політичним правопорушенням, або податковим правопорушенням; якщо запитована Сторона вважає, що задоволення прохання може зашкодити суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам її країни [2].

Надання міжнародної правової допомоги може включати здійснення таких традиційних заходів як провадження обшуків, оглядів, вилучення та передачу речових доказів, проведення експертиз, вручення документів, допит свідків, обвинувачених, експертів та інших осіб, надання відомостей про судимість особи та про обвинувальні висновки щодо неї, складання та пересилку документів, розшук та видачу осіб, які вчинили злочини, визнання та виконання вироків тощо [1, с. 737].

Аналіз положень міжнародних договорів дозволяє констатувати наявність тенденції до

розширення організаційно-правових форм цього напрямку співробітництва – вони передбачають принципово нові форми, такі як провадження спільних розслідувань, створення спільних слідчих груп. Відповідно до ст. 19 зазначеної вище Конвенції держави-учасниці розглядають можливість укладання двосторонніх або багатосторонніх угод чи домовленостей, в силу яких у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах, заінтересовані компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань. За відсутності таких угод або домовленостей спільні розслідування можуть проводитися за угодою в кожному окремому випадку. Відповідні держави-учасниці забезпечують повну повагу суверенітету держави-учасниці, на території якої повинно бути проведено таке розслідування [5].

Вагоме значення у міжнародному співробітництві має процес видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення в державі (екстрадиція), компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави. Інститут видачі особи (екстрадиції) спрямований на забезпечення принципу невідворотності покарання винних у вчиненні суспільно небезпечних діянь і відіграє важливу роль у зміцненні та розвитку міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального судочинства [4, с. 61].

Відповідно до ч. 1 ст. 573 КПК України запит про видачу особи (екстрадицію) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі і не відбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

У разі, коли особа, яка вчинила правопорушення на території іншої держави, була затримана на території України, до неї застосовується тимчасовий арешт на строк до 40 днів, протягом якого має надійти запит про її видачу. Після закінчення максимального строку за відсутності відповідного запиту особа звільняється з-під арешту (ч. 1, ч. 2 ст. 583 КПК України). Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р. (далі – Конвенція 1957 р.) передбачає тимчасовий арешт у термінових випадках. Стаття 16 вказаної Конвенції обмежує тривалість тимчасового арешту до 18 днів, протягом яких має бути отриманий запит про видачу та інші необхідні документи. Проте допускається можливість продовження строку, але у будь-якому випадку цей період не може перевищувати 40 днів від дати здійснення арешту. До такої особи також можуть застосовуватись запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою (екстрадиційний арешт), за наявності

звернення прокурора з відповідним клопотанням або за наявності обставин, які гарантують запобігання втечі такої особи та забезпечення у подальшому її видачі, слідчий суддя може обрати щодо неї запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою [3]. Викликає зауваження те, що в українському законодавстві передбачений максимальний строк тримання під вартою одразу до 40 днів, у той час як Європейська конвенція обмежує його до 18 днів і лише в деяких випадках подовжує до 40 днів [4, с. 63]. На наш погляд, існує необхідність приведення положень КПК України у відповідність до Конвенції 1957 р.

Наступною формою міжнародного співробітництва є перейняття кримінального провадження. У науці кримінального процесуального права виокремлюється два різновиди перейняття кримінального провадження: просте і складне. Просте – це перейняття кримінального провадження у так званому «чистому вигляді». Це той випадок, коли неможливість притягнути особу до кримінальної відповідальності в країні, де був вчинений злочин, змушує державу звертатись за правовою допомогою до іншої. Прикладом зазначеного різновиду перейняття може бути ситуація, коли громадянин однієї держави відбуває покарання в цій же державі і при цьому встановлюється, що до його засудження він вчинив злочин на території іншої держави [4, с. 64].

Складне перейняття кримінального провадження визначається як перейняття матеріалів кримінального провадження, поєднане з передачею особи, яка підозрюється чи обвинувачується у скоєнні злочину. При цьому такий вид перейняття кримінального провадження передбачає два можливих випадки. По-перше, кримінальне провадження передається органам іноземної держави разом із правопорушником з позиції доцільності її розгляду у відповідній державі. По-друге, здійснюється видача особи, зумовлена необхідністю перейняття кримінального провадження за злочини, що були вчинені на території держави, що її видає [4, с. 64–65].

Кримінальне провадження може бути передано до іншої держави. Передання кримінального провадження слід розуміти як вчинене в рамках міжнародного співробітництва направлення через уповноважений (центральний) орган України запиту про здійснення компетентними органами запитуваної держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності [1, с. 763].

Висновки і пропозиції. Отже, формами міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій; видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція); кримінальне провадження у порядку перейняття; визнання та виконання вироків судів іноземних держав та передача засуджених осіб. На сучасному етапі поширення інтернаціональної злочинності необхідна розвинута система міжнародного співробітництва, яка забезпечить швидке, повне та неупереджене досудове розслідування і судовий розгляд та виконання інших завдань кримінального провадження. Саме тому в українському законодавстві значне місце посідає питання правового регулювання міжнародного співробітництва. Проте варто зауважити, що

у зв'язку з динамічністю соціальних, економічних, політичних, екологічних змін, що відбуваються у суспільстві в епоху розвитку новітніх технологій та підвищення суспільної небезпечності вчинюваних злочинів, існує необхідність вдосконалення українського законодавства, в тому числі з урахуванням міжнародної практики. Хоча процесуальний порядок міжнародного співробітництва досить чітко визначений у міжнародних договорах

та у чинному національному кримінальному процесуальному законодавстві, проте, у зв'язку з активним поширенням міжнародних злочинів у світі неможливо передбачити абсолютно всі прояви злочинності та суспільно негативні наслідки, що настануть. Саме цим обумовлюється необхідність внесення змін до національного законодавства, які максимально допоможуть запобігти злочинним посяганням у майбутньому.

Список літератури:

1. Грошевий Ю.М. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошового, О.В. Капліної, О.Г. Шило – Х.: Право, 2013. – 824 с.
2. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_036.
3. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_033.
4. Карпенко М.І. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні / М.І. Карпенко, О.О. Швець // Юридична наука. – 2013. – № 8. – С. 56–68.
5. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_789.
6. Підгородинська А.В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми / А.В. Підгородинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 4, Т. 3. – С. 114–118.
7. Смирнов М.І. Сутність і правова природа міжнародного співробітництва держав у сфері кримінального процесу / М.І. Смирнов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. пр. – 2004. – № 1. – С. 187–196.
8. Черноус Ю.М. Правова основа міжнародного співробітництва у розслідуванні злочинів / Ю.М. Черноус // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2010. – № 1. – С. 217–225.

Касьяненко Д.И., Герасимова Г.В.

Институт прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация

В статье дано определение понятия международного сотрудничества в уголовном производстве. Раскрыты особенности института международной правовой помощи в ходе уголовного производства, процесса выдачи лиц, совершивших уголовное правонарушение, перенятия уголовного производства. Указана правовая основа регулирования международного сотрудничества в уголовном производстве. Приведен сравнительный анализ некоторых положений Уголовного процессуального кодекса Украины с нормами соответствующих международно-правовых актов, регулирующих международное сотрудничество в уголовном производстве. Предлагаются пути решения проблемных вопросов, связанных с международным сотрудничеством в уголовном производстве.

Ключевые слова: международное сотрудничество, международная правовая помощь, экстрадиция, экстрадиционный арест, перенятие уголовного производства.

Kasyanenko D.I., Gerasimova G.V.

Institute of Public Prosecutions and Criminal Justice
Yaroslav Mudryi National Law University

INTERNATIONAL COOPERATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

The article defines the concept of international cooperation in criminal proceedings. Features revealed of the institution of international legal assistance in the course of criminal proceedings, the process of extradition of persons who committed a criminal offense, and the adoption of criminal proceedings. The legal basis for regulating international cooperation in criminal proceedings is specified. The comparative analysis of some provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine to the norms of the relevant international legal acts regulating international cooperation in criminal proceedings. The ways of resolving problem issues related to international cooperation in criminal proceedings are suggested.

Keywords: international cooperation, international legal assistance, extradition, extradition arrest, adoption of criminal proceedings.